

Ohjaajan sana

Marikki Hakola: LUONNOTAR ELOKUVASTA

Lähtökohdista

Luonnotar elokuvan suunnittelu käynnistyi keväällä 2006, kun kuulin Jean Sibeliuksen Luonnotar (1913) sävelteoksen sisareni, sopraano Riikka Hakolan ja kapellimestari Leif Segerstamin tulkitsemana Lontoossa. Olimme jo pitempään Riikan kanssa etsineet sävelteosta, jonka voisimme toteuttaa yhdessä, kumpikin omalla instrumentillamme, Riikka laulaen ja minä visualisoiden sävelteoksen elokuvan ilmaisukielelle. Tajusin heti tulkintaa kuunnellessani, että tässä se etsimämme teos nyt on!

Sävelteoksesta

Sibeliuksen sävelteoksen uljas, voimallinen luonne sai minut tuntemaan itseni hyvin nöyräksi ajatellessani hurjaa matkaa, joka hahmottui projektina edessäpäin. Sävellys on keskittynyt, intiimi. Välillä se riuhtaisee kuulijan hyvin dramaattisiin nousuihin ja laajoihin näkyihin suorastaan hypnoottisella ja manaavalla jyllinällään.

On hämmästyttävää miten paljon äärimmäisiä tunteita, tilaa, avaruutta ja myös musiikillista lähikuvaa mahtuu niin lyhyeen tuokioon, tuohon vajaaseen kymmeneen minuuttiin, jonka sävelteos lopulta vain kestää.

Tarinasta

Musiikki vyöryy alkuvoimaisena kuulijan tajuntaan tarjoten sopraanon kertomalle tarinalle ainutlaatuisen äänimaiseman. Kuten Riikka on osuvasti sanonut, laulaja saa tässä sävelteoksessa hypätä ratsastamaan monituhatuotuisen tarinankerronnan siivittämän aallon harjalle ja liittyä kertojien sukupolvista muodostuvan ketjun seuraavaksi lenkiksi.

Tarina ja teksti asettivat kiehtovia haasteita elokuvalliselle ilmaisulle. Ne määrittivät keskeisesti elokuvan visuaalista luonnetta ja käytännön toteutusta. Tarinassa on kyse maailman syntyä kuvaavasta myyttisestä tapahtumasta. Miten visualisoida tällainen ulottuvuudeltaan ja merkityksiltään äärimmäinen ilmiö?

Sävelteoksen lähtökohtana on Kalevalan ensimmäinen laulu, kertomus siitä kuinka maailma syntyi alkumunasta. Sibelius muokkasi Elias Lönnrotin tekstiä varsin reippaalla kädellä moderniin musiikkiinsa sopivaksi. Kalevalainen runon poljento jäi pääsääntöisesti pois ja teksti tiivistyi minimalistiseen, vapaarytmiseen muotoon.

Naiskuvasta

Sibeliuksen tekstiversiossa korostuu kiintoisa näkökulma Kalevalan naiskuvaan ja naispuoliseen jumaluuteen. Ilmatar auttaa myyttistä alkulintua Sotkaa synnyttämään alkumunan. Muna hajoaa ja palasista syntyvät maailma ja taivaankappaleet.

Elokuvan tarina kuvaa "aikaa ennen alkua". Tarinan ainekset antavat elokuvakerronnalle mahdollisuuden leikitellä perinteisellä kalevalaisella naiskuvalla ja mytologian naisjumaluuksilla.

Elokvassa naiseuden olemusta luodataan Ilman Neidosta Veen Emosen kautta Maailmanmunan synnyttävään myyttiseen Sotka Suoralintuun ja lopulta kaiken takana olevaan kuvitteelliseen 'master mindiin', vanhaan, voimalliseen Pohjan Akkaan, Tietäjättäreen iänikuiseen.

Elokuvan tarinan naishahmot vaikuttavat kaikki osaltaan maailman myyttiseen synnyttämiseen. Toisaalta voidaan myös ajatella että naishahmot edustavat yhtä ja samaa hahmoa, maailman synnyttäjää.

Käsikirjoittamisen käännteistä

Käsikirjoituksen kehittäminen sai kiintoisan käänteen, kun sattumalta törmäsin Kalevalan alkumyyttiä tutkiessani teosofi Helena Petrovna Blavatskyn tutkimukseen vuodelta 1908. Blavatsky vertaa Kalevalaa intialaisen mytologian kertomuksiin. Hänen mukaansa Ilmattaren ja Sotkan tarina on lähes identtinen Saraswatin ja Joutsenen tarinan kanssa. Saraswati on hindulainen oppimisen, taiteen, musiikin ja viisauden jumalatar.

Aihetta työstäessäni Blavatskyn esoteeriset ajatukset saivat kuitenkin jäädä omaan arvoonsa, koska omat suunnitelmani elokuvallisesta tulkinnasta etenivät nopeasti vastakkaiseen suuntaan. En voinut kuitenkaan olla pohtimatta, oliko Lönnrot mahdollisesti tutustunut vanhan ja uuden Kalevalan välissä hindulaiseen kirjallisuuteen, esimerkiksi Veda kirjoihin. Jälkimmäisessä Kalevalan laitoksessa vuodelta 1849 maailman syntyä kuvaava myytti on olennaisesti muuttunut ensimmäisestä ja muistuttaa varsin paljon Saraswatin tarua. Toisaalta myös Homeroksen Leda ja Joutsen kertomus on hyvin lähellä Lönnrotin ratkaisua.

"Sibelius ja Luonnotar" dokumentista

Kalevalan taustalla olevien tarinoiden alkujuurien pohdinnat johtivat ideaan televisiodokumentista. Se taustoittaisi toisaalta Sibeliuksen sävelteoksen syntyvaiheita, mutta etsisi myös vastauksia kysymykseen mitä on Kalevalan alkumyytin taustalla.

Ryhdyin toteuttamaan dokumenttia rinnakkain fiktiivisen Luonnotar elokuvan kanssa. Dokumentissa haastatellaan folkloristiikan emerita professori, akateemikko Anna-Leena Siikalaa, Sibeliuksen perehtynyttä musiikin tutkija Timo Virtasta ja Lönnrotiin ja kansanrunouteen perehtynyttä tutkija Jouni Hyvöstä, joita kaikkia kiitän antoisasta ja kiinnostavasta yhteistyöstä.

Dokumenttia varten taltioimme sopraano Riikka Hakolan ja kapellimestari Leif Segerstamin haastattelut. Taltioimme myös heidän yhteisiä keskustelujaan, kun he valmistautuivat elokuvan musiikkitaltion äänitykseen ja konserttiin Bratislavassa joulukuussa 2006.

Kohti naturalismia – käsi kädessä symbolismin kanssa

Kalevalan ensimmäinen laulu tarjoaa mahdollisuuden pohtia kulttuuriantropologian, kansantieteen ja tieteenfilosofian historian lähtökohdista miten ihmiset ovat aikojen alusta asti pyrkineet ymmärtämään, selittämään ja havainnollistamaan erilaisia luonnonilmiöitä.

Kalevalan maailmansyntyä kuvaavan myytin juuret ovat myös olleet alun perin tällaisia selityksiä, ovatpa juuret sitten hindulaisessa Veda kulttuurissa tai euraasialaisessa, persialaisessa kansanperinteessä. On perusteltua olettaa, että nämä tarinoiden muotoon pukeutuneet luonnonilmiöiden selitykset ovat kulkeutuneet kansojen vaelluksen myötä myös pohjoisten kansojen kulttuuriin. Oma kiinnostukseni on kohdistunut juuri näihin ilmiöiden selityksiin ja siihen, mitä selitykset itsessään retorisesti kuvaavat.

Myös nykypäivän luonnontieteissä on edelleen vallalla monenlaisia luonnon ilmiöitä koskevia uskomuksia. Tiedemaailma pyrkii myös mallintamaan ja havainnollistamaan monin eri tavoin luonnon ilmiöitä, mutta kaikkea ei kyetä selittämään – ainakaan vielä. Esimerkiksi niinkin ratkaisevan tärkeästä ja kaikkien elollisten elämään vaikuttavasta ilmiöstä kuin ilmaston lämpenemisestä, on edelleenkin ristiriitainen poliittinen kiistely käynnissä.

Tutkimusten tuloksia ei osata tai haluta tunnistaa, vaikka niitä pyritään kaikin voimin havainnollistamaan. Tieteilijät pyrkivät turvautumaan symbolisiin ja retorikkiaan havainnollistaakseen löydöksiään. Luonnontieteen ja politiikan retorikat vaikuttavat kuitenkin olevan selvässä ristiriidassa, koska poliittisiin päätöksiin ilmaston lämpenemisen pysäyttämiseksi ei olla päästy.

Tieteen nykyaikaisen popularisoinnin retorikka ei poikkea paljonkaan menneiden aikojen kansanparantajien tavoista havainnollistaa luonnonilmiöitä. Tietopohja on nykytieteissä tietenkin hyvin erilainen ja tutkimustuloksiin vahvasti nojaava, mutta ilmiöitä koskevan viestinnän menetelmät ovat edelleen kiinnostavalla tavalla samankaltaisia.

Semiotiikan näkökulmasta erilaisten merkkien merkitykset muuttuvat aikojen saatossa ja uusien käyttötarkoitusten mukaan. Luonnon ilmiöt ovat olleet tarinankerronnan taidon kehittyessä keskeisimpiä symboliikan lähteitä. Näillä symboleilla on kuvattu myös psykologisia tunnetiloja.

Se, miten tulkitsemme maailmaa, ei välttämättä kerro maailmasta paljoakaan. Tulkinnat kertovat kuitenkin jotain olennaista siitä, keitä me olemme, mistä me tulemme ja mitkä ovat aikomuksemme. Tulkinnat luonnosta ovat tärkeitä, koska ne kuvaavat ihmisten toimintaa ja aikomuksia suhteessa luontoon.

Olen tämän projektin myötä pohtinut erityisen paljon luonnontieteen pyrkimystä havainnollistaa usein hyvin vaikeaselkoisia luonnon ilmiöitä. Ja rinnakkain olen pohtinut luontoa kuvaavia mytologisia kertomuksia. Huolimatta erilaisesta tietopohjasta on edellämämainituissa viestinnän tavoissa kyse pitkälle samasta asiasta, samanlaisesta tarpeesta havainnollistaa ja tulkita luonnon tapahtumia. Oivallettuaani tämän, löysin ratkaisun ja lähtökohdan Luonnottaren elokuvalliseen esteettiseen toteutukseen.

Luonnotar elokuvan estetiikasta

Luonnotar elokuvan tarinassa kulkee rinnakkain kaksi erilaista toisiinsa kietoutuvaa luomiskertomusta: Kalevalainen maailman syntyä kuvaava mytologia ja naturalistiseen luonnontieteeseen viittaava käsitys maapallon ja elämän synnystä.

3D animaation keinoin toteutettu maisema muodostaa eräänlaisen virtuaalisen näyttämön. Kuvasto viittaa ihmisen luontokokemuksiin ja kokemusten tulkintaan. Se maalaa esiin rajujen luonnonvoimien spektrin, alati mullistuvan ekspressiivisen maiseman, jossa tarinan myyttiset hahmot vaeltavat kertoen uusille sukupolville tuhansia vuosia laulettua tarinaansa.

Elokuvan luontokuvasto rakentuu digitaalisesti luotujen luontosimulaatioiden keinoin. Luontosimulaatioiden tarkoitus ei kuitenkaan ole simuloida kirjaimellisesti luontoa tai jäljitellä luontoa. Animaatiot eivät ole kamerakuvia luonnosta. Niiden tarkoitus ei ole esittää luontoa realistisesti. Animaatiokuvien tarkoitus on viitata erilaisiin ajatuksiin ja käsityksiin luonnon ilmiöistä. Kuvat ovat ihmisten kokemusten ja tulkintojen heijastumia.

Vastaavalla tavalla Sibeliuksen sävelkieli ei kuvaa tai jäljittele luontoa, vaikka sellaiseen tulkintaan Sibeliuksen sävelteosten kohdalla usein päädytään. Sibeliuksen sävelkieli kuvaa Sibeliuksen ajatuksia, tunteita ja tulkintoja elinympäristöstään ja luonnosta.

Luonnottaressa toden ja illuusion rajapinta korostuu. Elokuvan luontokuvaston tarkoitus ei ole viitata naturaan vaan ajatuksiimme ja kokemuksiimme siitä. Sinistudiossa kuvattujen näyttelijöiden ja virtuaalisen tilan yhdistämisessä on käytetty voimakkaasti tyyliteltyjä teatterin keinoja ja korostettu esimerkiksi hahmojen toimintaa valaisulla, jonka kaltainen valo ei olisi luonnossa mahdollista. Kabuki teatterin tyylitelty ratkaisut ovat Luonnotar teosta lähempänä kuin realismi.

Elokvassa esiintyvät näyttelijät, oikeat ihmiset, ovat paradoksaalista kyllä lähempänä naturaa kuin heitä ympäröivä digitaalisesti rakentuva virtuaalinen tila. Näin siitä huolimatta, että juuri näyttelijöiden, elävien ihmisten esittämät roolihahmot ovat fiktiivisiä. Roolihahmot viittaavat mytologiasta kumpuaviin taruolentoihin. Tämä ristiriita vei teoksen elokuvallista tulkintaa suuntaan, jossa tarinan olennot vaikuttavat ympäristönsä sisältöön yhtä lailla kuin ympäristö vaikuttaa olentojen sisältöön.

Luonnotar on taiteiden välinen teos, jonka estetiikassa yhdistyvät musiikin, tanssin, teatterin, elokuvan ja visuaalisen taiteen konventiot. Kiinnostavaa ei ole eri taiteenlajien sulautuminen ja harmonia, vaan erilaisten yhteen liitettyjen elementtien välille syntyvä vuoropuhelu. Luonnotar puhuu rajapinnoillaan.

Elokuvan tekemisestä ja tekijöistä

Elokuvan tekeminen käynnistyi musiikin tallentamisella joulukuussa 2006 Bratislavassa Slovakiassa. Kapellimestari Leif Segerstam lähti ennakkoluulottomasti hienolla panoksellaan mukaan projektiin ja musiikin toteutukseen, mistä olen kiitollinen. Musiikin äänityksestä ja elokuvan soundtrackin suunnittelusta vastaa Epa Tamminen, jota kiitän sydämestäni pitkämielisyydestä, keskusteluista ja valtavasta tuesta.

Sotkan hahmon toteuttamiseksi sain suureksi ilokseni jatkaa jo Lumottu lapsi elokuvassa alkanutta yhteistyötä tanssija, koreografi Nina Hyvärisen kanssa. Ninan paneutuminen oli suurenmoista. Hän myös auttoi löytämään Riikan esittämien Ilmattaren ja Tietäjättären hahmojen liikekielen.

Elokuva on toteutettu yhdistämällä studiossa kuvattuja henkilöahmoja 3D animaation keinoin toteutettuihin virtuaalilavastuksiin. Studiokuvaamisesta vastaa Raimo Uunila, jonka tarkkaa silmää ja kuvallista näkemystä saan kiittää. Kuvaukset toteutettiin Magnusborgin studioilla, Porvoossa, kesällä 2007. Tämän jälkeen käynnistyi raakamateriaalin leikkaaminen. Sinistudiomateriaalin leikkaus valmistui maaliskuussa 2008.

Virtuaalilavastukset sisältävät alkuvoimaisia visioita monenlaisista luonnonvoimista, avaruudellisista maisemista, myrskyvästä meresta, jäävuoresta, hiekkamyrskystä, maakaasuräjähdyksestä, tuliperäisestä ja epävakasta maaperästä... Animaation toteutus on ollut hyvin vaativa tuotannollinen vaihe, koska animoitu kuva on jatkuvassa orgaanisessa liikkeessä ja muutostilassa. Kiitän animaattori Katriina Ilmarantaa valtavasta työpanoksesta virtuaalilavastusten animaatioiden suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi. Kiitän myös kompositoija, 2. animaattori Tanja Bastamowia animaatioiden toteutuksesta, layereiden kompositoinnista ja kuvallisesta viimeistelystä.

Suomalaisessa tuotantokulttuurissa tehdään yhä vähemmän taide-elokuvaa ja vielä vähemmän musiikkielokuvaa. Olen kiitollinen, että elokuvan rahoittajat ja yhteistyökumppanit ovat uskoneet projektiin huolimatta sen marginaalisesta lajityypistä. Kiitän Luonnotar elokuvan rahoittajia ja yhteistyökumppaneita Suomen kulttuurirahastoa, Esittävän säveltaiteen edistämiskeskuksen ja Luovan säveltaiteen edistämiskeskuksen AV-jaostoa, Yle Teemaa ja YLE Yhteistuotantoja, Suomen elokuvasäätiötä, Audiovisuaalisen kulttuurin edistämiskeskusta, Sibeliuksen oikeudenhaltijoita ja Taiteen keskustoimikuntaa tuotannon saamasta tuesta.

Lämmin kiitos tärkeälle työparilleni talouspäällikkö Jaana Hertell-Amokranelle. Jaana on hienolla ammattitaidollaan pitänyt hyvää huolta taloudesta ja hallinnosta ja mahdollistanut minulle siten paremman keskittymisen taiteelliseen toteutukseen.

Lopuksi haluan suuresti kiittää rakasta sisartani Riikkaa, jonka upea musiikillinen tulkinta sopraanona ja karismaattinen olemus näyttelijänä ovat elokuvan kantavia voimia ja tärkeimpiä elementtejä. Riikka on myös kansainvälisesti toimivana oopperalaulajana auttanut ratkaisevasti monissa tuotannollisissa asioissa, kontakteissa ja muun muassa musiikin taltiointiin liittyvissä järjestelyissä. Hän on taivaltanut kanssani läpi tuotannon mukanaan tuomat moninaiset käänteet, mistä olen todella kiitollinen.

Jos minulta kysytään, nyt Luonnotar elokuvan valmistuttua ja pitkän työprosessin jälkeen, tahtoisin ajatella, että alussa ei varmaankaan ollut tyhjyys, ei neito, ei sana eikä muna. Ei alkuräjähdyksään. Kysymys on asetettava toisin. Minkä alussa? Mitä oli sellaisen ajan alussa, jolloin ihmisille kehittyi kyky kommunikoida, kertoa tarinoita, siirtää tietoa ja tunteita sukupolvilta toisille?

Alussa oli tietenkin laulu!

Porvoossa 28. marraskuuta 2010

